

Міністерство освіти і науки України

Філологічні студії

Науковий вісник
Криворізького державного
педагогічного університету

Збірник наукових праць

Випуск 2

Кривий Ріг
«Видавничий дім»
2008

КОМПОЗИТИ-КОЛЬОРОНАЗВИ В ПОЕЗІЇ І. ДРАЧА

Иншаков А. Є. Композити-кольороназви в поезії І. Драча.

У статті йдеться про композити-кольороназви в поетичній спадщині Івана Драча, виявлено їхні функціональні можливості. Такі деривати сприяють творенню нових поетичних образів, зростанню естетичної, художньо-пізнавальної цінності поетичного слова.

Ключові слова: кольористичний компонент, композити, оцінна семантика.

Иншаков А. Е. Композиты-цветообозначения в поэзии И. Драча.

В статье рассматриваются композиты-цветообозначения в поэтическом наследии Ивана Драча, определяются их функциональные возможности. Такие дериваты способствуют созданию новых поэтических образов, увеличению эстетической, художественно-познавательной ценности поэтического слова.

Ключевые слова: цветообозначения, композиты, оценочная семантика.

Inshakov A. Ye. The colour name composites in Ivan Drutch poetry.

The article deals with the colour name composites in Ivan Drutch poetic inheritance, their functionalities are revealed. Such derivatives assist creation of new poetic images, increase aesthetic, art-cognitive values of a poetic word.

Key words: the colour names, composites, evaluative semantics.

У мовознавчій літературі значну увагу приділено проблемі функціонування складних утворень. Це роботи І.Р. Вихованця, Л.В. Возняка, В.Г. Герман, К.Г. Городенської, А.П. Грищенко, Н.Ф. Клименко, О.Д. Пономарева, О. Рудь, М.Я. Плющ, а також російських мовознавців О.А. Земської, О.С. Кубрякової, В.В. Лопатіна, О.М. Тихонова, М.М. Шанського, та ін.

Н.Ф. Клименко в праці „Як народжується слово” зазначає: „Словоскладання і основокладання прикметників дихає могутнім подихом народної творчості та фантазії. Українська поезія надзвичайно насичена композитами з кольористичним компонентом, що відображають позитивне чи негативне відношення автора до зображуваного...” Підтвердженням цієї думки є функціонування таких слів у поетичному мовленні І. Драча.

У своїй монографії „Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові” Н.Ф. Клименко зауважує, що „складні слова являють собою наслідок поєднання в єдине ціле двох слів, а композити на позначення кольору своїм вживанням і присутністю надають мові мелодійності і ілюзорності...”

Складні слова завдяки своїй багатоконпонентності мають більші стилістичні можливості порівняно до простих, значну понятійну й естетичну місткість. Способи словотвору осново- та словоскладання є доволі традиційними як для поезії ХХ століття, так і для творчості Івана Драча зокрема. Значну групу серед них становлять слова з кольористичним компонентом.

Дослідження мови поетичних творів ХХ століття встановило, що основну палітри фарб складають кольори чорний – червоний – білий. Значне місце відведено сизому, сріблястому та золотому кольорам. С.А. Васильєв у працях, присвячених знаковій природі кольору, червоний, чорний, білий кольори об'єднує в один „комплекс основних живописних елементів” і розглядає його „як щось до деякої міри неподільне”. Так, у поезії І. Драча традиційно протилежні члени пари біле – чорне об'єднуються, утворюючи композити: „біло-чорне квиління, чорно-біле ячання”.

Семантично місткі й образно глибокі складні слова з кольористичним компонентом сприяють творенню нових поетичних образів і зростанню естетичної, художньо-пізнавальної цінності поетичного слова. Наприклад, прикметник чорний у складі композитних прислівників розширює свою семантику, передаючи духовний стан, переживання ліричного героя: „І як же це чорно-моторошно – пронизує пісня нас лебедина”. Поширеними є композити на позначення змішаного кольору з підсилювальними або зменшувальними частками чи компонентами: *І має крила тяжко-голубі...* [2, 44]; *волосся буйно-чорне сніг* [2, 84].

Композити, утворені словоскладанням, різнопланові тематично. Це і деривати на позначення рослин: *ніжно-сині берези* [2, 154], *зелено-демократична держава* (на позначення лісу) [1, 48]; похідні, що характеризують абстрактні явища: *темно-вишневі барви* [1, 154], *сизо-синій жаль* [1, 128].

У складних словах на позначення предметів часто перша частина вказує на домінуючий колір: *зелено-кленове весло* [1, 112], *срібно-сиза вуздечка* [1, 133], *чорно-вогненна заполіч (вишивка)* [1, 54].

У поезії І. Драча зустрічаємо складні слова, що вказують на зовнішні ознаки людини: *чорно-попелястий вус* [1, 130]; характеризують частини тіла людини, тварини: *тяжко-бузкові крила* [2, 44], *чадно-чорне серце* [1, 34]; характеризують тварину за мастю: *вишнево-чорні коні* [1, 12], *сірувато-сизі кобилиці* [2, 73].

Цікавим явищем є поширені в поетичному мовленні митця редупліковані лексеми, що підсилюють значення кольору: *біла-біленька береза* [2, 105], *чорним-чорна вдова* [2, 71].

Композитам, утвореним способом основоскладання, притаманний еліптичний характер з'єднання компонентів, що полягає в усіченні основ слів.

Семантично досить однорідна група дериватів, які називають зовнішні ознаки людини (об'єкта): *чорнобровий друже* [2, 62], *матусі сивочолі* [2, 95], *огненноброві діви* [1, 84], *білозуба жінка* [2, 86], *блакитноока дівора* [1, 131], *темноокі артисти* [2, 17], *кароока Україна* (персоніфікований образ) [2, 74].

Композити на позначення ознак предмета є переважно метафоричними епітетами: *сизоока ракета-домовина* [1, 139], *чорнороте дзеркало* [2, 156].

У дериватах на позначення абстрактних явищ наявна емоційно-оцінна експресивність: *чорнобривий спів* [1, 122], *чорнобриве іржання* [1, 12], *го-*

лубооманний вечір [2, 83], *нашисторуса зоря* [1, 93], *бронзоволиці долі* [1, 44], *сизохмарий смуток* [1, 129],

Кольорово відображає емоції ліричного героя похідне на позначення психічного стану людини: *морозночорний шок* [1, 9].

Не так багато композитів на позначення речовин: *чорнохолодна кров* [1, 97], *золотоп'янка кров* [1, 132], *золотогарячий мед* [1, 127] або на позначення астрономічних тіл, світил: *срібнопланетна Галактика* [1, 113], *чорно-величаве сонце* [1, 10]. Часто перша і друга частини однаково пояснюють одна одну, ніякої додаткової інформації не несуть, можуть існувати окремо, бути переставлені місцями: *чорна кров – холодна кров – холодно-чорна кров* і т.п.

У поезії І. Драча зустрічаємо поодинокі приклади дериватів, що характеризують особу за належністю до певного соціального класу, за певним станом у суспільстві: *золотокняжса жона* (у значенні дружина князя, поважна, шанована княгиня) [2, 117]. Натомість представлено значно більше композитів, що стосуються характеристики тварин, птахів, комах: *зеленоокі тварини* [1, 18], *сизоока вівчарка* [1, 18], *сизоокі орлиці* [1, 105], *чорноокий орел* [1, 106], *чорнобрива птиця* [1, 13], *золотоголовий метелик* [2, 139]. Всі ці композити, даючи різну оцінку тваринам, птахам, комахам, викликають різноманітні емоції: повагу, захват, теплоту чи, навпаки, іронію, зневагу.

У дериватах, що характеризують дерева, рослини, виявлена традиційна персоніфікація: перенесення ознак людини на рослини. Вони є метафоричними епітетами: *сосни жовтолиці* [1, 44], *білоколінна береза* [2, 106], *блакитноокий будяк* [2, 144]; *зелено-споришевий рід* (на позначення трави) [2, 92], *зелен-гай* [2, 97].

Окрему групу становлять складні іменники з кольористичним компонентом. Це назви на позначення зовнішньої ознаки: *білогруддя* [2, 17], *чорнобров'я* [2, 17], *чорнокрилля* [2, 18]; на позначення предметів та інших ознак: *чорнозем* [2, 82], *білоцвіт* [2, 82], *чорноквіт* [2, 87], *білокров'я* [1, 57], *жовтоблакить* [1, 39].

Своєрідністю композитів, утворених способом словоскладання, є відношення градації між частинами складних слів. У ролі перших елементів продуктивними є основи буйно-, темно-, ясно-, світло-: *буйно-сині, темно-червоні, ясно-зелені*. Часто сполучуються різні кольори приблизно однаково-тональних спектрів: *сіро-сизий, синьо-голубий*.

Серед композитів, що характеризують абстрактні явища, переважає блакитний колір як символ чистоти: *світло-блакитне маєво* [1, 24], *синьо-блакитне небо* [1, 135], *блакитно-любисткові обійми* [1, 67].

Крім того, *зелен-шаленство* [2, 97], *сонячно-чисте повітря* [2, 38]. Зрідка зустрічаються композити на позначення плодів: *жовто-сизі яблука* [1, 130], *терново-огненні вишні* [1, 86].

Сполучуваність назв кольорів у поезії Івана Драча є закономірним використанням традиційних образів – поетичних символів. Уживання компо-

зитів із кольористичним компонентом є часто новаторським для створення емоційно-оцінних, метафоричних означень. Така лексика відіграє помітну стилістичну роль. Наприклад, сивий колір: „сива земля, сивочолі матері, сива пам’ять, сиві муки...” або тісно пов’язаний з поетичним означенням сивий щодо стилістичних, змістових особливостей і оцінної семантики сизий колір, що має народнопоетичне, фольклорне значення як постійний епітет: *сизопера птиця* [2, 93], *сизохмарний смуток* [1, 129], *птахсизокрил* [2, 36].

Золотий колір поєднує в собі семантику кольору і загальну позитивну високу оцінку: *золотогарячий мед* [1, 127], *золотокняжа жона* [2, 117], *золотоголовий метелик* [2, 139]. Семантика цього слова теж спирається на фольклорне, народнопоетичне джерело.

Отже, аналіз складних слів із кольористичним компонентом у поезії І. Драча дозволяє зробити висновок про різноплановий характер семантики цих композитів. У поезії він уживається як для характеристики зовнішнього вигляду предметів, явищ навколишньої дійсності, так і в переносному метафоричному значенні. Композити поетичного мовлення, нейтралізуючи семантику кольору, набувають символічного значення і тим самим збагачують поетику творів. У більшості прикладів наявна емоційно-оцінна експресивність. Значну роль тут відіграє семантика кольору для виявлення позитивного або негативного ставлення.

Список використаних джерел:

1. Драч І. Протуберанці сонця. – К.: Молодь, 1965.
2. Драч І. Шабля і хустина. – К.: Рад. письменник, 1981.

УДК 811.161.2'37+811.161.2'373.611

В. І. Кажан, Р. П. Калініна

ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ОЦІННОЇ ФУНКЦІЇ ГАЗЕТНИХ ЗАГОЛОВКІВ

Кажан В. І., Калініна Р. П. Лексико-фразеологічні засоби вираження емоційно-оцінної функції газетних заголовків.

У статті здійснено вивчення мовних особливостей газет, засвідчено посилення емоційно-експресивно-оцінної функції заголовків завдяки залученню арсеналу розмовних лексико-фразеологічних засобів, закладених у мовній системі близькоспоріднених мов. Засвідчено переважно виправдане їх використання, умотивоване стилістичним завданням і авторським задумом.

Ключові слова: розмовно-просторічна лексика, жаргонна лексика, лексична сполучуваність слів, фразеологічні одиниці.

Кажан В. И., Калинина Р. П. Лексико-фразеологические способы выражения эмоционально-оценочной функции газетных заголовков.

В статье изучены языковые особенности газет, зафиксировано усиление эмоционально-экспрессивно-оценочной функции заголовков благодаря вовлечению арсенала